

MEDLEMSBLAD

for

AUSTMARKA

HISTORIELAG

Nr. 22 MARS 1984.

FORORD

Det nærmer seg årsmøte igjen. Se annonse i dette bladet.

Aktiviteten i laget har vært liten et par år. Jeg har lurt på om det kan skyldes kommunikasjonsproblemer innen styret, med styremedlemmer som bor spredt, delvis utenfor Austmarkas grenser. Det var kanskje en idé å prøve å få til et styre av folk som bor sentralt i bygda, i allfall de i styret som har spesielle funksjoner. Det kan vi, eventuelt, komme tilbake til på årsmøtet.

Finn Åberg

NYTT FRA LAGET

På høy tid å bevare finnebebyggelsen på Varaldskogen.

I 300 år har finnekulturen satt sitt preg på Varaldskogen som den sørligste del av finnuskogene. Disse sporene er nå i ferd med å viskes ut. Hvis denne nedbrytingen med fraflytting og forfall av eiendommer skal fortsette med samme fart som i de siste 30 år, vil vi snart ikke ha mye igjen som forteller om en kultur som på mange måter er forskjellig fra den tradisjonelle norske.

Styret i historielaget har tatt kontakt med Statens skoger med sikte på å bevare hus som er i skogforvaltningens eie. Den 2. febr. hadde styret møte hos Rolf Amundsen sammen med forvalter Skoglund i Solør Romerike skogforvaltning og konservator Birger Nesholen. Vi kom der til enighet om at følgende hus på Varaldskogen bør bevares:

Badstu og stabbur på Nordgarden
Alle hus på Kvåho (Sørli)
Alle hus på Abborhøyden.

Skoglund var positiv til å bevare denne bebyggelse, men understreket at det var begrenset hva Statens skoger kunne bidra med av penger. Det må derfor søkes andre finansieringskilder til restaureringen, f.eks. kommunen og riksantikvaren. Enkelte av husene haster det å komme i gang med. Historielaget har her en stor og viktig oppgave å ta seg av i tida framover.

Rudolf Bråten

har gitt mange ting til historielaget, både dokumenter og gjenstander. Nylig har han skjenket laget en del hesteredskap fra Abborhøyden, som vi skal bevare under tak og bak lås.

Laget takker for disse tingene, og styret mener at hvis Abborhøyden blir bevart for framtida, bør gjenstandene derfra bringes tilbake dit.

Finnstigmarsjen

er i år planlagt til Austmarkadagen - d.v.s. rundt sankthanstider. Vi regner med større oppslutning på den dagen. På årsmøtet 25/3 vil vi ta opp hva som skal skje med Finnstigmarsjen i åra framover.

Å.S.

Stedsnavn på Austmarka

Dette materialet er nå bearbeidet og er gått inn i Kongsvingerprosjektet. Med tid og stunder håper jeg å få kopier av navnekortene, slik at disse kan gå inn i historielagets samlinger.

F.Å.

FRA FRIGJØRINGS DAGENE 1945

Fra Oskar Eng har vi fått dette brevet:

Da vi var flyktninger i Sverige under siste krig, sender jeg et dikt som en blind svensk-amerikaner diktet til frigjøringsdagen 1945. Vi var buden til bestyreren i Samvirkelaget i Ytterhagdal om kvelden, deriblant var han som diktet dette og selv skrev det ned på maskin.

Det var fuldt hus med svenske norgesvenner, en fest som vi ikke glemmer.

Diktet står på neste side.

Mange av de som er for unge til å ha opplevd krigens virkning, vil kanskje synes at dette er romantisk prat med fine ord om fred, frihet, flagg osv. Men disse ordene betydder virkelig noe for folk da. Jeg er iden alderen at jeg gikk på folkeskolen under krigen, og jeg kan huske at i private sammenkomster ble det sunget sanger som "Ja, vi elsker" og fedrelandssalmen, og voksne folk satt med tårer i øynene.

Kanskje det er slik at en må ha opplevd en tid uten fred og frihet for å forstå hva disse forslitte ordene egentlig betyr?

FÅ

Landets bojar lossnad

Freden är nu här

Våldets makt nu krossad

Nu Quislingarna bojar bär -

Solen stiger opp

Att lysa over by, bygd o fjell

Alla Norges flaggor i topp

Landets folk jublar i kvell -

Vår kära Kung Haakon

på tronen -

Landet i säker hand

Befriat ur farozonen

Norge åter vårt land -

Frihet åter vunnen

Sorgen snart försvinner

Glädje åter funnen

Rättvisa alltid vinner

Norge åter fritt

Å styres nu av folket sitt

Peter Afzelius

SVARTEBOKA

Svarterboka sto det respekt av i gamle dager. Den har eksistert i lange tider og over størsteparten av verden. Innholdet i de forskjellige Svarterbøker var imidlertid svært variert. De kunne inneholde forskjellige trollformler, resepter, magiske tegn, oppskrifter, husråd osv.

Svarterbøkene har gamle orientalske trekk, stoff fra middelalderen, og er ispedd nasjonalt stoff. De fleste er håndskrevne avskrifter, og de skulle ha et uhyggelig utseende.

Svarterboka ga eieren stor makt, men den var farlig å bruke, sjelen kunne gå fortapt hvis en ikke visste å passe seg.

Navnet Cyprianus nevnes ofte i forbindelse med Svarterboka. Han var, ifølge legenden, biskop i Antiochia, og led martyrdøden i år 304, men i tradisjonen er han fremstilt som en stor trollmann. Universitetet i Wittenberg var også knyttet til disse svarte kunstene.

Det eksisterer mange sagn om prester som hadde Svarterboka. Dette er vandresagn som finnes over store områder. Sagntypen om den ukyndige som leser i boka og som kommer til å løse Fanden er kjent. Da må en sette ham til å løse vanskelige oppgaver, f.eks. lage reip av sand, slik at en får tid på seg til å finne en formel som binder djevelen igjen. En snarteknt mann ga djevelen i oppdrag å finne en ørlig fut, og han ble kvitt ham. Den oppgaven var uløselig!

Signe Neset fortalte meg at de hadde funnet ei Svarterbok på loftet på Nesa da de bygde om huset for noen år siden. Den hadde svart

perm, og var skrevet med gotiske bokstaver. Signe ville ikke ha den i huset, som rimelig var, så hun tok og gravde den ned i ei steinrøys vest i jordet.

Er det noen som kjenner til andre Svarterbøker på Austmarka, eller som har hørt historier om dem? I tilfelle ville jeg svært gjerne høre om det.

I boka Haugfolk og trollskap har Lars M. Fjellstad skrevet ned en del svarterbokfortellinger fra Eidskog. Eidskog var som kjent anneks under Vinger til 1859. I tre generasjoner hadde prestene Rynning vært sogneprester. De var særmerkte personligheter, og det lever mye tradisjon om dem. Mentz Rynning (1721-1788) skulle ha studert i Wittenberg, og han hadde Svarterboka. Han ble kalt både Vingerstitten og Skinnarbøl-presten. (I bygdeboka står det at det var hans sønn, Sigvard Rynning (1762-1832), som hadde boka).

Vi tar med noen avsnitt fra Fjellstads bok:

Menz Rynning hadde gjøymt svarterboka meir enn vel i soverommet sitt. Men ein gong tenestegjenta gjorde reint der inne, så kom ho over denne rare boka og tok til å bla og lesa i ho. Med det same vart det fullt opp av smådjævlar i rommet. Og det var så mange tå dei, så presten ikkje fekk dei ut med ein gong. Han laut ta inn eit fiskenet. Og dette laut alle smådjævlane løysa opp knutane på. Og innan dei vann det, hadde presten bunde dei. -

Ho Anne Vikerberget fekk ikkje vera i fred for den vonde. - Støtt var han etter henne som ein svart hund. Til slutt laut ho få tak i Vingerstitten. Og han veit du greidde det. Han stakk eit hol gjennom blyglaset, og gjennom dette laut så puken. - Men etter den dagen var ho Anne kvitt den svarte hunden.

Ein gong hadde Rynning vore på Matrand og skulle heimatt til Vinger. Da hadde nokon stole og gjøymt det eine karjolshjulet hans.

Og da skulle han ha sagt:

"Den som har taget hjulet, skal faa holde oppunder."

Og så bar det ikkje betre til enn at puken var den som laut gjera dette. Puken skreik og bar seg, men slapp nok ikkje undan. Og meir enn fort skulle det ha gått. -

Ein annan gong laut Rynning av stad og hjelpa ei gjente ved Baksjøberget. -

Denne gjenta fekk ikkje vera i fred for den vonde, som fridde til henne. Til slutt sende ho bod etter Rynning. Han kom - og gjenta fekk sidan fred for den vonde. Det fortelst at gjenta hadde truga den vonde med Vingers-presten. Og da skulle puken ha sagt:

"I mårra kåmmer Vingerstitten, det blir ein hard dag før mæ."

Finn Åberg

GAMLE HISTORIER

Fra Rudolf Bråten har vi fått sendt noen historier under overskriften
Elise Kvernbakken forteller.

Rudolf skriver: Dette er fra Elise Kvern-bakkens (fi. Mullubakka) etterlatta samlinger. Hun var født på Kværnbakken i Mellembråten skolekrets, Grue Finn-skog 1886, døde 1974 på Kirkenær Aldershjem. Var stordelen av sitt liv plaget av hjertesykdom. Under den tiden skrev hun en hel del sanger og fortellinger.

Vi tar med noen av fortellingene denne gangen.

BJØRNESHISTORIER

Min mor fortalte hvor farlig bjørnen var den tid hun var ung. Det sies om bjørnen at den har 10 manns styrke og 12 manns vett, men det er nok til tider den går på både folk og dyr.

Hun tjente på en gard som ligger mellom Grue Finn-skog og Grue bygd. Det var før hun kom dit dette hendte.

Om sommeren bruker mange av skogens innbyggere å sleppe hestene vilt i skogen, for de har dårlig med beite på sine små garder. Da var det uvisst i gammel tid om de fikk dem igjen.

Når bjørnen traff en hest, greide den å komme seg opp på ryggen, og den ene kloa slo den godt fast. Hesten begynte å løpe i vill fart, og så snart bjørnen så et passende tre, slo han den andre kloa fast der og veltet hesten overende. Så bet han over strupen så den blødde ihjel. Slik gjorde også bjørnen i det tilfelle mor talte om, men hesten rykket til så kloa rauk av, og ble sittende igjen i treeet. Så satte hesten med bjørnen på ryggen rett hjem.

Alle garder på skogen er beskyttet med så høye gjerder, så intet dyr kan komme inn og ødelegge avlingen, og hvordan hesten med bjørnen på ryggen kom over er uforståelig, for den kom like til bygningen.

Mannfolka på gården dro til skogs og fant bjørnekloa i treeet der den tenkte velte hesten. Den hesten var så fresk og sterk at det fantes knapt maken til den, sa mor.

Jeg tjente en gang hos en bonde på Hof Finn-skog. Han fortalte om en mann som gikk på ski en kald vinterkveld. Han hadde børse med, for han var redd noe udyr skulle overfalle ham. Han var på hjemvei og fikk høre en bjørn blåse. Gamle folk fortalte at bjørnen blåser slik lyd som da folk blåser i hendene, og det høres

nokså langt. Mannen ble redd og gikk på ski av alle krefter, mens bjørnen forfulgte ham og kom stadig nærmere. Snart fikk han øye på bjørnen, det var ikke mørkere. Han skjøt, men trodde ikke han traff, for bjørnen blåste og kom nærmere. Til slutt var den like bak ham. I siste øyeblikk rev en kvist geværet på skulderen. Han fikk ingen tid å la geværet på nytt, ikke fikk han det med seg heller, men løp videre. Da la han merke til at bjørnen ikke kom etter ham lenger. Han kom hjem i god behold.

Om morgenens gikk han til skogen for å lete etter geværet, da lå bjørnen død ved siden av det. Mannen hadde råkt så den hadde blødd ihjel.

Redningen er underlig mange ganger. Mannen kom hjem med bjørneflesk, det spiste de før i tiden. Det var godt, bare at det smakte vilt av det.

ELGJAKT SOM ENDTE MED SKUTT JEGER

Samme bonde fortalte også om en elgjakt – tragedie, som hendte på Grue Finnskog. Bonden og hans søskensbarn var med i dette jaktlaget. Søskensbarnet skulle støkke elgen, og en av jaktlaget så et glimt av den mellom noen grener og skjøt, da var det mannen.

Ingen av mannskapet orket jakte mer den dagen. De fikk den døde til sitt hjem, og flere jaktlag overnattet der. Men husets eiere, og de fremmede som kom, ble så opprørt over denne hendelse, så de gikk på låven for å overnatte.

Denne bonden var en troende, stille og betenk-som mann, og sa det slik: "Jeg vil ligge her i huset og ha hundene med meg". "Men det ble ingen søvn for meg", sa han. "Da det led mot midnatt reiste alle hundene seg, så på et bestemt sted og gjødde av alle krefter".

FINNSK STEDSNAVN: AMPIANSBRÅTAN

Som de fleste kjenner til, er dette en nedlagt plass nord for Abborhøgda på Varaldskogen. Stedet kalles også Svensken, sikkert fordi Erik Johansson fra Rundsjøen i Sverige var den første som bodde her.

Før Erik hadde det vært rugbråte her, brent av finnen Ampiainen. Ampiainen er altså et finsk slektsnavn.

Nå er det også et substantiv ampiainen, som betyr veps. Men derfor kan en ikke, som det er blitt gjort, oversette navnet til Vepsebråtan, og spekulere på om det var mye veps der. Det blir omtrent som om en nordmann som heter Fjell eller Berg flytter til Danmark. Danmark vil fortsatt være like flatt.

F.Å.

GAMLE VISER

I forrige nr. etterlyste jeg gamle viser. Resultatet ble: ikke en henvendelse. Men det går jo an å leve i håpet.

Jeg kan noen flere småbiter av viser, og har tatt kontakt med noen for å prøve å rekonstru-ere dem. Hvis det lykkes, vil resultatet komme i bladet senere. En annen visetekst har jeg også liggende, men vil undersøke den litt nærmere før den offentliggjøres.

Men tenk over det da: Kan dere noen viser? De kan være pene eller stygge, alt er av interesse i folkeminnesammenheng.

F.Å.

ÅRSMØTE

holdes i Biblioteket, Austmarka,
søndag 25. mars kl. 15.00

Dagsorden:

1. Åpning
2. Beretning
3. Regnskap og budsjett
4. Arbeidsprogram 1984
5. Presentasjon av turopplegg til Island
m/film
6. Valg
7. Finnstigmarsjen

Det blir som vanlig servering. Ett av lagets medlemmer vil bli spesielt invitert og takket for sin innsats for historielaget.

Vi håper på større innsats i laget i -84, og ber deg vise din interesse ved å møte opp på årsmøtet. Velkommen!

Utgiver: Austmarka Historielag

Redaksjon og ekspedisjon:

Finn Åberg
Inkognito terr. 7 B
Oslo 2
Tlf. 02/44 54 52

Medlemskap i laget koster 20 kr året.
Betales til

Austmarka Historielag
2224 Austmarka
Postgirokonto 3552056

Trykt i 150 eksemplarer.